

Simon Skovgaard Møller

Simon er cand.scient.pol. fra Århus Universitet i 2004. Efterfølgende ansat som forskningsassistent på Socialforskningsinstituttet, hvor han beskæftigede sig med integrations- og arbejdsmarkedsområdet. I 2005 blev han ansat som konsulent i Kvalitetsafdelingen, Århus Amt, hvor han har beskæftiget sig med dokumentation og evaluering af det sociale område, særligt børn og unge. Han er i dag projektleder på Det Sociale Indikatorprojekt (SIP).

SSM@AG.AAA.DK

Når virkeligheden ikke altid er evident

Maria Appel Nissen

Maria Appel Nissen er Ph.d., Adjunkt i Teorier om Sociale forandringsprocesser med fokus på Socialt Arbejdes Praksis. Hun udkom i efteråret 2005 med ph.d.-afhandlingen Behandlerblikket, som er et kvalitativt studie af familiebehandling på døgninstitutioner. Maria Appel Nissen har i flere år beskæftiget sig med sociale problemer, organisatoriske forandringer, og forandringsprocesser i socialt arbejde med familier, børn og unge. Hun underviser desuden på Socialrådgiverstudiet, Den Sociale Kandidatuddannelse og Sociologi og er tilknyttet forskningsmiljøet Forskning i Socialt Arbejde (FoSo), på Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet.

MAN@SOCSCI.AAU.DK

Af Simon Skovgaard Møller og Maria Appel Nissen

Socialt arbejde beskæftiger sig med komplekse sociale problemer, hvis virkninger ikke altid er forudsigelige. Når der er fokus på evidensbaseret viden om socialt arbejde, kan der nemt opstå polariserede diskussioner. Artiklen viser med udgangspunkt i erfaringer fra Det Sociale Indikatorprojekt, at det er muligt at bedrive forskning om socialt arbejdes kvalitet og effekter på en måde, hvor forskelle anvendes konstruktivt til at udforske grundlaget for viden. Artiklen viser, hvordan et samspil mellem politiske mål og styringspraksis, teoretiske ambitioner og praksisviden kan bidrage til dette, og den opstiller refleksionsspørgsmål, der er vigtige, når man arbejder med denne type viden.

[I de seneste 5 år er der i Norden opstået en politisk-administrativ efterspørgsel på evidensbaseret forskning om socialt arbejde. Efterspørgslen er båret af en forventning om, at sikker viden om socialt arbejdes kvalitet og effekter kan kvalificere styringen af det sociale område. Den er også båret af et forbedringsideal; en forventning om, at man via en særlig form for viden kan tilnærme sig »best practice«, og at evidensbaseret socialt arbejde udgør et bedre alternativ, når det drejer sig om at kvalitetsudvikle det sociale arbejde. På den måde konstituerer denne politisk-administrative efterspørgsel det, man kan kalde en socialesemantik eller diskurs, der skaber en forbindelse mellem *sikker viden* og *det gode sociale arbejde*. Denne socialesemantik, der således danner en forventning om, at det er muligt at oparbejde sikker viden om det gode sociale arbejde, er i de senere år kommet til udtryk i en politisk-administrativ prioritering af særlige metoder – dels i det sociale arbejde, dels i oparbejdningen af viden om socialt arbejde. Lanceringen af standardiserede programmer for socialt arbejde, fx Multi Systemic Treatment (MST) og Parent Management Training (PMT), med eksplícite krav om randomiserede kontrollerede effektstudier på forskningssiden er et udtryk for dette. Disse programmer er kendetegnet ved en stærk betoning af metodiske krav til forskningen, hvor-

imod teoretiske refleksioner ikke tildeles samme betydning. De er også kendetegnet ved, at forskningen gennemføres ud fra kriterier prædefineret af forskningen. Dvs. at den konkrete viden genereres relativt uafhængigt af den praksisviden, der måtte findes på feltet [1].

Man kan se denne politisk-administrative prioritering som et udtryk for en i nogen grad forenklet brug af evidensbegrebet, hvor evidens (eng.: evidence) betragtes som bevis, og hvor det antages, at metodisk pålidelighed i sig selv kan generere selvindlysende (evident) viden. Om denne brug af evidensbegrebet siger Marthinsen:

»Evidence kan ikke i sig selv betragtes som bevis. Et bevis må føres – det må argumenteres for det. *Noe* ikler seg bevisets drakt. Beviset ingår dermed i de sociale konstruksjonene og står ikk uafhængig av den sosiale virksomheten [...] I samfunnsvitenskapelig sammenheng ville det kanskje vært bedre å bruke begrebet empiri som dette *noe-en-legger-ram-som-bevis: evidence*« (Marthinsen 2004:292)

Evidens er set fra dette perspektiv *noget, nogen* lægger frem som bevis. Viden indsamles ikke blot »derude«. Hvad, der *bliver* til viden, afhænger også af det *perspektiv*, der anvendes, når man fx udvælger

og analyserer data. I almindelighed er teoretiske refleksioner og viden om det felt, der studeres, vigtige elementer i produktion af videnskabelig viden, *fordi* metodisk stringens ikke alene sikrer, at de resultater, man får, har gyldighed i forhold til det virkelighedsområde, der undersøges. Eller sagt med andre ord: Teoretiske refleksioner og viden om praksis er væsentligt, fordi måden, hvorpå den sociale virkelighed skal begribes, netop ikke altid er evident – selv under optimale måleforhold. Derfor er det måske mere præcist at sige, at evidensbaseret viden er viden, der forekommer *sandsynlig* eller *overbevisende* – ikke blot som empiri – men som viden-lagt-frem-på-et-særligt-grundlag.

Denne artikel er et bidrag til diskussionen om på hvilke *forudsætninger*, vi undersøger socialt arbejdes kvalitet og effekter. Når vi skriver forudsætninger, er det fordi, vi mener, der er brug for refleksion over med hvilket perspektiv, vi (politikere, administratorer, forskere eller socialarbejdere) iværksætter eller bidrager til styringsinitiativer, der har til hensigt at kvalitetsudvikle det sociale område. Vi er enige i, at der kontinuerligt er behov for at udvikle kvalitet i det sociale arbejde på basis af viden om, hvordan indsatser fungerer og virker. Men af samme grund er vi også interesserede i kvaliteten af den viden, der udvikles. *Hvor dygtig er den til at sige noget om, hvordan indsatserne fungerer og virker ind på de problemer, de skal løse? Kan den sige noget om betingelserne for forandringsprocesser?* Dette er vigtige spørgsmål, hvis viden skal anvendes til kvalitetsudvikling. I artiklen vil vi forsøge at vise, at man kan bedrive forskning om det sociale arbejdes kvalitet og virkninger på en alternativ måde, hvor evidens ikke ses som bevis, men som viden-lagt-frem-på-et-særligt-grundlag. Dette er en forskning, som har en ambition om at formulere teori om det sociale arbejdes måde at fungere og virke på, og som inddrager praksisviden i teoriudvikling og i udformningen af kriterier for forskningen. Vi vil også forsøge at vise, at denne ambition kan bidrage til at skærpe opmærksomheden

på ovenstående spørgsmål og dermed potentielt øge kvaliteten af forskningen.

I artiklen vil vi først gøre to generelle positioner og et videnproblem synlige. Det gør vi for at vise nogle overordnede udfordringer, der er forbundet med at udvikle viden om socialt arbejdes kvalitet og virkninger. Dernæst vil vi præsentere Det Sociale Indikator Projekt (SIP), hvis formål er at udvikle sociale indikatorer til brug for evaluering af kvalitet i og effekter af indsatsen overfor unge anbragt på døgninstitution eller opholdssted. Her fokuserer vi på de politisk-administrative forventninger til projektet og tilgangen til udviklingen af sociale indikatorer. Efterfølgende vil vi give fem udvalgte men afgørende eksempler på erfaringer fra SIP, hvor de to positioner og videnproblemet kom til udtryk, og vi vil vise, hvordan dette blev reflekteret og håndteret. Disse erfaringer vil vi afslutningsvis omsætte til refleksionsspørgsmål, som vi finder vigtige at indbygge i projekter og undersøgelser, der vil udvikle viden om socialt arbejdes kvalitet og virkninger.

To positioner og et videnproblem

Vi indledte med at problematisere en udlægning af evidens som bevis og fremhævede behovet for at se evidens som viden lagt frem på et særligt grundlag. Denne problematisering har grund i det syn, at viden altid produceres ud fra et særligt iagttagelsesperspektiv [2]. Positioner i diskussioner om evidensbaseret forskning om socialt arbejde illustrerer ganske godt dette.

Fortalere for evidensbaseret forskning betragter det ofte som problematisk, hvis man blander det sociale arbejdes praktiske indhold sammen med den forskning, der bedrives om socialt arbejde. Det anvendes bl.a. som argument for randomiserede kontrollerede effektstudier, der fokuserer på variationer i individuelle udviklingsforløb [3]. Til grund for denne position ligger en klassisk videnskabelig rationalitet, der baserer sig på en antagelse om, at hændelser i menneskers udviklingsforløb kan

forklares ud fra generelle årsags-virkningsforhold. Forhold, der kan bestemmes, hvis man kan identificere faktorer, der altid eller med høj sandsynlighed forekommer forud for en given hændelse. Viden om socialt arbejdes kvalitet beror her på, om fx lav eller reduceret forekomst af kriminelle handlinger kan forklares som en virkning af en bestemt indsats givet på et tidligere tidspunkt primært betinget ved, at dette ikke ville være forekommet ved en lignende målgruppe, der har gennemgået en anden eller ingen indsats. Heraf udspringer idealet om randomiserede kontrollerede studier, en præcis afgrænsning af målgruppen, der sikrer homogenitet, og krav om en kontrollerbar indsats – alt med det formål at producere sikker viden. Sceptikere overfor denne position betragter det omvendt som et problem, hvis forskning ikke tager udgangspunkt i det sociale arbejdes praktiske indhold og argumenterer for, at idealer om kontrollerbar indsats og homogene målgrupper ikke modsvarer det sociale arbejdes kompleksitet. Fleksibel indsats ses som en nødvendig betingelse i det

socialt arbejde, fordi klienterne, deres individuelle situation og sociale problemer, varierer og ikke altid udvikler sig som forventet. Dette anvendes som argument for kvalitative dybdegående studier af socialt arbejdes hverdagspraksis og af klienters oplevelser af, hvad der virker [4]. Til grund for denne position ligger det, man kan kalde en socialt-arbejdes-rationalitet, der baserer sig på en antagelse om, at hændelser i et menneskes udviklingsforløb ikke alene kan forklares ud fra generelle årsags-virkningsforhold, men må ses i lyset af individuelle forhold, som så indsatsen bør tage udgangspunkt i. Målet er at oparbejde viden om, hvordan man i praksis kan træffe begrundede beslutninger om, hvordan man skal handle.

Diskussionerne om evidensbaseret forskning om socialt arbejde tegner to positioner, der trækker på forskellige forklaringsmodeller og opfattelser af på hvilket grundlag og med hvilket formål, socialt arbejde skal bedømmes. Disse forskelle var, som vi senere skal se, også på spil i Det Sociale Indikatorprojekt og kan skitseres således:

Figur 1

	Politisk-administrativ semantik	Socialt arbejdes semantik
Videnproblem	Manglende viden om den effektive indsats	Manglende viden om den enkelte meningsfulde indsats
Forklaringsmodel (årsag-virkning)	Den individuelle klients livsforløb er afhængig af indsatsens virkninger	Indsatsens virkninger er afhængige af den individuelle klients livsforløb
Programforventning	Kontrollerbar indsats (standardisering)	Fleksibel indsats (individualisering)
Målgruppeperspektiv	Homogenitet (generalisering)	Variation (differentiering)
Legitimering	Sikker dokumentation (måleproblem)	Begrundede handlinger (beslutningsproblem)

Fx blev det synligt, at en stor del af de unge ikke havde kompetencer til selvstændigt at udfylde skemaet, men måtte have hjælp af institutionens eller opholdsstedets personale

Flere har problematiseret en polarisering mellem disse positioner. Brevig (2003) har formuleret et behov for, at praksisviden, der er nødvendig for den skønsudøvelse, som forventes af det sociale arbejde, tages alvorligt, men også et behov for, at praksis åbner sig for generaliseringer, uden at det ses som en forfalskning af virkeligheden. Olesen (2004) har advaret mod en polarisering, der spænder ben for en hensigtsmæssig udvikling af viden om det sociale arbejde. Han foreslår studier, der kan sætte detaljerne i socialt arbejde ind i en socialpolitisk og samfundsmæssig kontekst og kan anvende disse til at opbygge viden om de forandringsgenerative mekanismer i socialt arbejde. Der findes således ansatser til, at man forholder sig til dét videnproblem, som ovenstående skema indirekte illustrerer, men som kan forsvinde i polariserede diskussioner. Det drejer sig om problemet med at begribe *forandringsprocesser* teoretisk og med sikkerhed at *bevise* kausalrelationer mellem indsatser og hændelser i individuelle livsforløb.

Når man vil studere forandringsprocesser, fordrer det paradoksalt nok, at man betegner visse forhold som konstante. Dermed sætter forskningen betingelser for på hvilke områder, forandringer kan ske og af hvilke grunde. Det kritiske spørgsmål er, om den forandring, man ser, er et resultat af kausalrelationer »derude« eller er et resultat af

forskningen selv. Oversat til måling af det sociale arbejdes kvalitet og virkninger betyder det, at det altid er behæftet med en vis usikkerhed, om virkninger faktisk er et udtryk for en forandringsproces, der kan tilskrives indsatsen, eller om det blot er virkninger af ens eget perspektiv. En politisk-administrativ semantik, der jf. skemaet ser det individuelle livsforløb som den afhængige variabel og indsatsen som den uafhængige, kan gøre sig blind for, at indsatsen såvel som virkningerne af den kan variere, fordi målgruppen i praksis ikke altid er homogen. En socialt arbejdes semantik, der omvendt ser indsatsen som den afhængige variabel og individuelle livsforløb som den uafhængige, kan gøre sig blind for, at en nok så fleksibel og individualiseret indsats også rummer standardiserende og generaliserende perspektiver på målgruppen, som har betydning for, hvor differentieret denne i praksis kan ses og for hvilke forandringsprocesser, der anses som mulige [5]. Der er således god grund til at reflektere over begrænsninger i ens perspektiv, fordi det kan udgøre en kilde til fejlslutninger. En forskning, der ikke gør det, dækker måske over sin begrænsede evne til med sikkerhed at bevise, hvordan forandringsprocesser sker, og en omverden, der ikke spørger, er måske mere fokuseret på at tilvejebringe legitimering frem for viden.

Dette var ikke udgangspunktet for SIP.

Det Sociale Indikatorprojekt

Det Sociale Indikatorprojekt er et dokumentations- og evalueringsprojekt, som fokuserer på den indsats, der tilbydes unge anbragt på en amtslig døgninstitution eller et socialpædagogisk opholdssted. Projektet har indtil i dag bestået i at udvikle et dataindsamlingsinstrument og en praktisk metode til at måle kvalitet og virkninger af indsatsen. Dvs. at der endnu ikke foreligger færdige forskningsresultater. Dataindsamlingsinstrumentet er baseret på en række indikatorer, der er udviklet med det formål at belyse:

- 1) hvilken *indsats*, der udføres i hvert anbringelsesforløb
- 2) indsatsens *resultater* ved anbringelsesforløbets afslutning
- 3) hvilke *effekter* indsatsen har for den unges liv på længere sigt. Med indikator forstås et målepunkt, der forventes at indikere tilstedeværelsen, betydningen eller karakteren af et forhold.

Landets amter traf beslutningen om at iværksætte SIP i slutningen af 2004. Begrundelsen for beslutningen var en politisk-administrativ efterspørgsel på forskningsbaseret viden og dokumentation på anbringelsesområdet. Man vidste ikke, hvad der virkede, hed det i en projektbeskrivelse fra 2004 [6]. Amterne havde dog fra begyndelsen en ambition om, at SIP skulle gøre det muligt at opbygge viden, der ikke alene var relevant for det politisk-administrative system, men også var relevant for praksisområdet på den måde, at viden skulle kunne bruges til at metode- og kvalitetsudvikle den socialpædagogiske indsats på den enkelte institution/opholdssted. Med andre ord blev SIP formuleret som et projekt, der skulle opbygge viden om anbringelsesområdet til gavn for både forvaltere og socialarbejdere. Denne ambition havde stor betydning for valg af evalueringstilgang og for organiseringen af projektet. Det blev nødvendigt at vælge en evalueringstilgang, der var følsom overfor kompleksiteten, de kontekstuelle forskelle og udviklingsbehov i det praktiske sociale arbejde, og det blev nødvendigt at inddrage såvel forvaltere og praktikere i udviklingsarbejdet. Derfor blev det tidligt besluttet, at der skulle fokuseres på både den faglige, den organisatoriske og den brugeroplevede kvalitet og *virkningsevaluering* blev valgt som evalueringstilgang [7].

Den grundlæggende tankegang i virkningsevaluering er, at evalueringer bør være teoribaserede snarere end metodebaserede. Der ligger således ikke i modellen et krav om, at der skal anvendes en særlig metode eller bestemte kilder i evalueringen [8]. Ligeledes baserer virkningsevalueringens model sig på en forståelse af årsag-virknings-sammenhænge, der lægger vægt på de kontekstuelle betingelser, der lægger vægt på de kontekstuelle betingelser for, at en sammenhæng gør sig gældende [9]. Ambitionen bliver således ikke blot at identificere virkninger, men at finde ud af, *hvad der virker for hvem under hvilke betingelser*. Virkningsevalueringen forudsætter, at man opbygger en *programteori* – en teori om programmet. Denne programteori består af begrundede antagelser om, hvorfor og hvordan en given indsats virker. Selve evalueringen af, hvordan og for hvem indsatser virker, er således også en testning af, om disse antagelser eller hypoteser er gyldige. I SIP dannede programteorien udgangspunkt for udvælgelsen af de indikatorer, der ligger til grund for dataindsamlingsinstrumentet.

I udviklingen af en programteori for SIP blev der opbygget en organisation, hvor aktører fra forskningsverdenen, forvaltningen og praksisområdet var repræsenteret. Kvalitetsafdelingen, Århus Amt, der varetager sekretariatsfunktionen og projektkoordineringen, indgik en aftale med Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet, om at udarbejde arbejdsrapporter og udkast til programteori, indikatorer og registreringskemaer til dataindsamling. Udover en styregruppe blev der nedsat en arbejdsgruppe bestående af fagfolk fra institutioner, opholdssteder og socialforvaltninger. I denne arbejdsgruppe blev arbejdsrapporterne, programteorien og forslag til indikatorer diskuteret og tilrettet. Der blev også nedsat en faglig referencegruppe, der bestod af ledere fra anbringelsesområdet, socialforvaltninger og forskningsinstitutioner. Referencegruppens rolle var at følge og kommentere projektet, samt at godkende registreringskemaerne til dataindsamlingen.

Samlet set inddrog SIPs organisering og arbejdsproces fagfolk fra både det politisk-administrative system og det sociale arbejde. Forskellige positioner blev sat i spil, dels for at undgå en polarisering, dels for at udvikle en programteori på et så komplekst videngrundlag som muligt. De erfaringer, vi opnåede i denne arbejdsproces, formidles i det følgende. Vi giver fem eksempler, der viser, at

praksisviden kan anvendes konstruktivt og kvalificerende i udviklingen af forskning om socialt arbejdes kvalitet og virkninger [10].

Ideal og praksis

Virkningsevaluering baserer sig som sagt på antagelser om sammenhængen mellem indsats og virkninger dvs. programteorien. For at kunne stille evalueringsspørgsmålet må man derfor formulere et videnproblem, der forholder sig til det ønskværdige mål med indsatsen. Når indsatsen er anbringelse af unge på en døgninstitution eller opholdssted, kan det være vanskeligt: Mål for indsatsen kan variere afhængigt af den enkelte institution og af den enkelte unges situation, problemer og behov, der endog kan ændre sig i et anbringelsesforløb [11]. I SIP indledte vi derfor en diskussion med styre- og arbejdsgrupper for at indkredse målet med indsatsen og videnproblemet. Hvis man husker på skemaet ovenfor, så er diskussioner om evidensbaseret forskning ofte præget af to positioner, hvor der enten efterspørges viden om, hvad der er en *effektiv indsats*, eller viden om hvad der, for den enkelte klient, er en *meningsfuld indsats*. Begge disse positioner var på spil i diskussionen om det mål og det videnproblem, som SIP skulle rette opmærksomheden mod. Ud fra en generel betragtning giver det mening.

I Danmark anses det for meningsfuldt, at samfundet i visse tilfælde skrider til en anbringelse med det formål at kompensere for risikable opvækstforhold og at give børn og unge bedre udviklingschancer. Samtidig er det i dag erkendt, at det er behæftet med betydelig usikkerhed, i hvilken grad samfundet faktisk er i stand til at kompensere. At en del anbragte børn klarer sig dårligere end ikke-anbragte børn på en række områder og har negative oplevelser fra anbringelsen indikerer, at det kun i et vist omfang er muligt. Vi mangler således viden om, hvordan anbringelser effektivt kan bidrage til, at børn og unge får det bedre og oplever, at anbringelsen var meningsfuld [12]. Eller sagt med andre ord: Vi mangler viden om betingelserne for forandringsprocesser. Erkendelsen af dette og af, at viden om effektiv indsats ikke nødvendigvis er i modstrid med viden om, hvad der er meningsfuld indsats for den unge, betød, at diskussionerne i SIP om mål og videnproblem, blev til en konkret diskussion om forholdet mellem *ideal* og *praksis*. Denne diskussion handlede om, hvilke

forventninger, man bør eller kan have til indsatsen anbringelse på døgninstitution.

I SIP var der en bred erkendelse af, at en ungs udvikling er betinget af forhold, der ikke alene kan tilskrives indsatsen. Samtidig var der en forventning om, at indsatsens mål ideelt set er at bidrage til en forbedring af den unges situation. Dette ideal måtte dog ikke udelukke, at der i praksis kan forekomme forskellige grader af og typer af forbedringer. I praksis kan det være et mål blot at undgå, at den unges situation forandrer sig negativt. På den måde var der enighed om, at målet skulle formuleres i en hensyntagen til en realistisk vurdering af, hvad der i praksis er muligt og med en forståelse for, at et anbringelsesforløb er en varierende proces, der til tider kan have begrænsede muligheder for at påvirke den unges situation. Samlet set betød det, at vi kunne inddrage forskellige forklaringsmodeller. Det blev muligt at se, at den individuelle unges livsforløb kan være afhængigt af indsatsen men også, at indsatsens virkninger kan være afhængige af den individuelle unges livsforløb. Med den refleksion, blev målet formuleret således:

»Målet med indsatsen anbringelse på døgninstitution er, at skabe en forbedring af den unges sociale, materielle, kulturelle og personlige situation, således at den unge opnår bedre handlemuligheder set i forhold til den situation, den unge befandt sig i ved anbringelsen«. (Nissen 2005:14)

Evalueringsspørgsmålet blev formuleret tæt op ad målformuleringen, sådan at hensigten med evalueringen bliver at undersøge, »under hvilke betingelser og på hvilke områder« indsatsen er i stand til at skabe »bedre handlemuligheder« [13]. Selvom »bedre handlemuligheder« i relation til den »sociale, materielle, kulturelle og personlige situation« er brede formuleringer, så kan de ikke forstås vilkårligt. De baserer sig på et særligt teoretisk perspektiv på børn og unges udvikling, socialisering, social integration og marginalisering [14]. Som begreber er de velegnede til en begyndende konkretisering af forventninger til indsatsen, som får en afgørende betydning, når der skal opstilles effektmål, og data skal analyseres. Det teoretiske perspektiv forudsætter, at kriteriet for, at indsatsen virker effektivt, ikke kun er, at den begrænser risikoadfærd, fx kriminelle handlinger. Kriteriet er også, at den unge opnår alternativer til en kriminel

adfærd, der kan bidrage til opretholdelse af en positiv udvikling. Senere i artiklen vil man kunne se, at de kriterier ligger til grund for de effektmål, SIP opererer med. Vores erfaring er, at inddragelsen af praksisviden forebyggede en polarisering mellem forventninger i den senere proces og muliggjorde en diskussion om forventninger til og betingelser for forandringsprocesser i praksis.

Risikoadfærden – og dens årsager

Ud fra evalueringsspørgsmålet blev der defineret tre områder for udvikling af indikatorer:

- 1) den unges situation ved anbringelsen
- 2) indsatsen anbringelse på døgninstitution/ opholdssted
- 3) resultater og effekter af indsatsen.

For hvert område blev der lavet et arbejdsblad, der med udgangspunkt i viden på området opstillede programteoretiske antagelser og forslag til indikatorer. Disse arbejdsblade blev diskuteret i arbejdsgruppen og den faglige referencegruppe. Her dukkede andre problemstillinger op. Den første, vi skal se på, drejer sig om målgruppen.

Hvis man husker på skemaet, kan en polariseret diskussion om evidensbaseret forskning føre til enten en ensidig fokusering på indsatsens kontrollerbarhed og målgruppens homogenitet med risiko for, at man ignorerer mulige variationer, eller en ensidig fokusering på indsatsens fleksibilitet og variationer i målgruppen, med risiko for at man overser standardiserende og generaliserende træk ved indsatsen. I SIP betød fokuseringen på betingelserne for forandringsprocesser, at spørgsmålet om homogenitet eller variation i målgruppen blev til en konkret diskussion om *risikoadfærd* og *årsager* til denne adfærd.

Politisk-administrativt var der et ønske om at måle indsatsens virkninger overfor en målgruppe, som man i begyndelsen betegnede som »adfærdsvanskelige«, »udadreagerende« eller »voldelige« unge. I forvejen har denne gruppe unge, og især deres kriminelle adfærd, en samfundsmæssig, politisk og mediemæssig bevågenhed. En konsekvens af denne prioritering er, at SIP's evaluering ikke beskæftiger sig med de mere »usynlige« unge, der primært er anbragt på grund af fx psykiske, sociale eller udviklingsmæssige problemer. I arbejdsgruppen var der en accept af denne prioritering, men en vis skepsis over for begrebet »adfærdsvanskelige«. Be-

grundelsen var, at dette begreb leder fokus over på den problematiske adfærd og i mindre grad over på de mulige årsager til en problematisk adfærd. I SIP valgte vi derfor i stedet at bruge begrebet »normbrydende adfærd« [15]. Arbejdsgruppen fandt dette begreb mindre »værdiladet«, fordi det indikerer, at den unge handler i modstrid til det, omgivelserne finder ønskværdigt og reflekterer, at årsager også kan findes uden for den unge selv. Under diskussionerne bad vi arbejdsgruppen udtrykke de associationer, »normbrydende adfærd« gav, og det resulterede i følgende: *Angstprovokerende, truende (verbalt og fysisk), skadevirkninger, udadreagerende, utilpassede (glider af på krav), larmende, uforudsigelige, skoleproblemer, kriminalitet, vold, ingen fritidsaktiviteter, misbrug kombineret med udadreagerende adfærd* [16]. Arbejdsgruppen lagde især vægt på den udadreagerende adfærd som noget, der markerer en forskel til fx selvdestruktive unge. Målgruppen blev endelig afgrænset til unge i alderen 12-18 (23) år, der er anbragt på åben plads på en amtslig døgninstitution eller et socialpædagogisk opholdssted, og som er kendetegnet ved:

- 1) at henvisningsårsagen til ophold på døgninstitution er, at den unge har en »normbrydende adfærd«. Unge med en normbrydende adfærd er karakteriseret ved, at de udviser en adfærd, der bryder med sociale normer for opførsel på en særlig udadreagerende og synlig måde. Der er tale om unge, der på forskellig vis bevæger sig »på kanten« af loven (vold og kriminalitet), som har skoleproblemer, og hvor forældrene ikke magter at »styre« dem. Dvs. unge, der påkalder sig samfundets opmærksomhed, og som befinder sig i en betydelig risiko for på sigt at blive marginaliserede socialt, uddannelsesmæssigt og på arbejdsmarkedet. Inklusionskriteriet udelukker ikke, at de unge, der inkluderes, også kan have andre problemer fx misbrug, problematiske sociale relationer, psykiske problemer, dårlige skolefærdigheder. Det stilles dog som kriterium, at den primære henvisningsårsag er »normbrydende adfærd« eller
- 2) at den unge er inkluderet i ungdomssanktionens fase 2 eller 3
- 3) for både 1) og 2) gælder inklusionskriteriet, at den unge opnår en anbringelse på en amtslig døgninstitution eller et socialpædagogisk opholdssted, der har en varighed på 3 måneder eller mere (Nissen 2005:22) [17].

Output skulle bruges til audits for praktikere med fokus på kvalitetsudvikling frem for fx en sortering mellem gode/dårlige institutioner

Målgruppeafgrænsningen er et udtryk for en antagelse om en vis homogenitet, men den rummer også en åbenhed overfor, at den unges adfærd kan være en reaktion på andre forhold. Diskussionen om forholdet mellem risikoadfærd og årsager åbnede for en refleksion over variationer i det, man kan kalde de unges problemprofiler. Ræsonnementet var, at selvom den primære årsag til anbringelsen er normbrydende adfærd, kan der i løbet af en anbringelse og via kendskabet til en ung vise sig at være andre forhold i den unges situation eller livsforløb, der kan være årsag til den umiddelbart synlige problematiske adfærd. I praksis kan det have stor betydning for indsatsen og for betingelserne for forandringsprocesser, om den unge i anbringelsen viser sig at have et problem, der evt. tidligere var »skjult« fx misbrug, psykiske, sociale eller funktionelle problemer. Forskning indikerer desuden, at asociale adfærdsforstyrrelser og kriminel adfærd kan have forskellige sociale årsager, fx

dårlige eller manglende kammeratskabsrelationer eller problematiske familierelationer. Ligeledes indikerer forskning, at årsagen kan variere afhængigt af, om den problematiske adfærd opstår i puberteten og ungdomsårene, eller om den opstår midt i barndommen eller tidligere. I sidste tilfælde er der en stærkere forbindelse til alvorlige familiemæssige problemer [18]. Ovenstående fik betydning for udviklingen af indikatorer. Det blev besluttet, at der skulle udvikles indikatorer på den unges risikoadfærd men også på sociale, materielle, kulturelle og personlige faktorer [19].

Fokuseringen på betingelserne for forandringsprocesser og diskussionen om risikoadfærd og årsager forebyggede en polarisering mellem antagelser om homogenitet hhv. variation i målgruppen. Målgruppeafgrænsningen antager homogenitet, men forskningsmæssigt, politisk-administrativt og for det sociale arbejde kan der være belæg for at undersøge variationer i målgruppen, eftersom målformu-

leringen lægger op til at tilbyde den mest hensigtsmæssige indsats for den enkelte unge. En variation af indikatorer, der ikke kun retter sig mod den unges risikoadfærd, kan måske give et bedre grundlag for at forklare variationer i indsatsens virkninger og betingelserne for forandringsprocesser.

»Samspillet« i en institutionskultur

Det andet område for udvikling af indikatorer var »indsatsen anbringelse på døgninstitution eller opholdssted«. Dette område drejer sig om indsatsens kvalitet. Virkningsevalueringen fordrer, at programteorien opstiller antagelser om, hvordan indsatsen kan føre til et givet mål. For at kunne dette, må man have kvalificeret viden om betingelser for forandringsprocesser i indsatsen (kontekst). Hvis man husker på skemaet, kan en polariseret diskussion om evidensbaseret forskning føre til *enten* en overbetoning af kontekstens programmatisk karakter og en underbetoning af de mange mulige ændringsprocesser, *eller* en overbetoning af fleksibilitet i indsatsen, der underbetoner, at institutioner også danner »programmer«, der er afgørende for hvilke individuelle hensyn, en institution kan rumme. I SIP blev spørgsmålet om programmatisk eller fleksibel indsats til en konkret diskussion om de svært målbare betingelser i indsatsen, der vedrører »samspillet« eller relationen mellem de unge og de professionelle. Dette skyldtes i høj grad, at der var en generel enighed om, at indikatorer på kvalitet i indsatsen skulle tage udgangspunkt i socialfaglige aspekter, der kunne antages at have en generel relevans på tværs af forskellige døgninstitutioners indsats. Man ønskede *generelt meningsfulde* indikatorer på indsatsens kvalitet baseret på viden om indhold og processer i den socialpædagogiske indsats.

Forskning indikerer, at der er *generelle* institutionelle forhold, der har betydning for kvalitet og virkninger af indsatsen. Fx er der indikationer på, at en multifacetteret indsats:

- der er rettet mod mange forskellige aspekter af den unges problemer
 - der opretholder en høj behandlingsintegritet
 - der er i stand til at dæmme op for negative ungdomskulturer
- øger sandsynligheden for positive virkninger.

Samtidig indikerer forskning, at en indsats, der er responsiv overfor *individuelle* forhold hos den

unge, øger sandsynligheden for positive virkninger. Responsivitet forudsætter kendskab til den unges situation, evner, motivation, følelser etc. [20]. Både generelle institutionelle og individuelle forhold har betydning for, om indsatsen kan udgøre en positiv udviklingsmulighed for den unge [21]. I SIP valgte vi derfor at skelne mellem og at udvikle indikatorer på både *generelle institutionelle forhold* og *individuelle forhold i den faktiske gennemførelse* af indsatsen [22]. Ud fra litteratur og diskussioner blev følgende faktorer udvalgt:

- Behandlingsprogram
- Behandlingskontrol (behandlingsintegritet)
- Øvrige rammer
- Modtagelsen
- Samspillet mellem de voksne og unge og de unge indbyrdes
- Udslusningen [23]

I dette afsnit vil vi som nævnt fremhæve diskussionen om »Samspillet mellem de voksne og unge og de unge indbyrdes«. Teorier og forskning om socialt arbejde med anbragte unge indikerer, at kvalitet i indsatsen afhænger af, om der i samspillet kan skabes en hensigtsmæssig balance mellem et fokus på: 1) Emotionel udvikling overfor udvikling af færdigheder, 2) Kontrol i form af en struktureret hverdag overfor autonomi i form af hensyn til individuelle interesser og behov og 3) Den professionelle omsorgsperson overfor den personlige relation [24]. Forskning indikerer, at balancen mellem disse forskellige fokusområder kan have betydning for, om samspillet kan bidrage positivt til den unges udvikling og ungdomskulturen på en institution. Antagelsen er, at en positiv prosocial ungdomskultur øger sandsynligheden for positive virkninger. Ligeledes indikerer forskning, at samspillet og den ungdomskultur, der udvikles på en institution, er *betinget* af personale- eller institutionskulturen [25]. På den måde kan det individuelle samspil mellem voksne og unge være et symptom på generelle forhold i indsatsen. I SIP valgte vi at lade disse faktorer (kontrol/autonomi, omsorg/udvikling, ungdomskultur og institutionskultur) og deres betydning for forandringsprocesser udgøre centrale forhold i programteorien [26]. Det skyldtes ikke mindst, at arbejdsgruppen ønskede at sætte fokus på relationerne mellem de voksne og unge og de unge indbyrdes, fordi disse relationer blev anset som centrale for indsatsen og for forandringsprocesser.

I arbejdsgruppen opstod der fx en særlig efterspørgsel på indikatorer på omsorg som en forudsætning for de unges emotionelle udvikling og som et forhold, der vedrører balancen mellem professionel omsorg og den personlige relation. Det er vanskeligt at måle graden, omfanget eller karakteren af omsorg. Set ud fra ét perspektiv kan omsorg være kendetegnet ved, at en professionel udfører særlige omsorgshandlinger overfor en ung. Omsorg kan fx forstås som »hjælp og forståelse« i »dagliglivets situationer« [27]. I SIP valgte vi at formulere indikatorer på omsorg. Fx blev en indikator på omsorg, om og hvor ofte en professionel siger godnat til den unge, og dermed giver den unge en anledning til en snak ved sengetid. Sådanne indikatorer er dog forbundet med en væsentlig usikkerhed. Omsorg kan praktiseres på mange måder. Det er usikkert, om handlingen opleves som omsorgsfuld af den unge, og det er usikkert, hvilke betydning omsorg i anbringelsen har på sigt. Der er dog indikatorer på, at oplevelsen af omsorg har betydning for den unge på sigt. Forskning om voksne tidligere anbragte viser, at de erindrer de professionelle som følelsesmæssigt upersonlige. Forskning viser også, at klienter i det sociale system lægger vægt på og efterspørger en mere personlig menneskelig relation [28]. I SIP betød det, at vi, ligesom ved andre faktorer, valgte at inddrage indikatorer på brugeroplevet kvalitet i relation til omsorg [29].

Samlet kan man sige, at frem for at diskutere fx om det er godt eller skidt, at indsatsen er programmatisk eller fleksibel, diskuterede vi de betingelser i indsatsen, som er svært kontrollerbare i alle former for »menneskearbejde«, forhold, der kan være svære at måle, men som man kan antage udgør en væsentlig betingelse for forandringsprocesser.

Kortsigtede og langsigtede effekter

Hensigten med en programteori med sigte på evaluering er at kunne danne viden lagt frem på et særligt grundlag. Hvis man husker på den indledende refleksion over skemaet, så kan en polariseret diskussion om evidensbaseret forskning føre til, at snævre interesser blokerer for en diskussion af problemet i med sikkerhed at kunne bevise forandringsprocesser. Da der i SIP var formuleret et mål og et videnproblem, der kunne anerkendes både politisk-administrativt og af arbejdsgruppen, og som blev indbygget i programteorien, så betød det, at formuleringen af effektmål fik en særlig

karakter. Frem for alene at fokusere på »output« (positive/negative effekter), diskuterede vi under hvilke betingelser, man kan antage, at en ungs livsforløb har årsag i indsatsen. Dette udviklede sig til en diskussion om *kortsigtede og langsigtede virkninger* og det videnskabelige problem i at fastlægge kausalrelationer.

Det videnskabelige problem består i hvilken kausalitetsforståelse, man skal lægge til grund for forandringsprocesser i et menneskes liv. Er det sådan, at mennesker primært handler på baggrund af erfaringer dannet i fortiden, ud fra den aktuelle situation eller ud fra forventningen om fremtidige muligheder – eller alle dele? Ud fra hvilke fortidige, nutidige og fremtidige betingelser konstitueres et livsforløb? Der findes ikke et entydigt svar, men måden, man griber denne problemstilling an operativt, siger noget om, hvordan man antager, at menneskelige forandringsprocesser pågår. I SIP valgte vi at skelne mellem resultat og effekt, hvilket operativt har den konsekvens, at der foretages en resultatmåling ved anbringelsens ophør og en effektmåling senere. Resultatmålingen involverer både »objektive« indikatorer og indikatorer på brugeroplevet resultat. Fx spørges der til i hvilken grad professionelle og den unge selv oplever, at der er sket en positiv forandring under anbringelsen, hvordan de oplever situationen i forbindelse med anbringelsens ophør og hvilke forventninger, de har til fremtiden efter anbringelsen. På den måde inddrages en antagelse om, at mennesker kan handle på baggrund af et *samspil* af fortidige erfaringer, nutidige situationelle oplevelser og fremtidige forventninger. Dette løser ikke problemet, men svar på sådanne spørgsmål kan hjælpe til at sætte betingelser for, om fremtidige forandringer kan tilskrives indsatsen. Forskning indikerer desuden, at unges adfærdsproblemer ofte vender tilbage efter ca. 2 år, hvis der ikke iværksættes en hensigtsmæssig efterværnsindsats [30]. Hvis man foretager effektmåling inden for en for kort tidshorison, kan de positive effekter, man ser, vise sig at være for optimistiske set inden for rammerne af en længere tidshorison. Konkret betød det, at vi udviklede indikatorer på kvalitet i efterværnsindsatsen og skelnede mellem kort- og langsigtede virkninger.

Forskning indikerer, at mange unge vender tilbage til familie og hjemmemiljø efter anbringelsen uafhængigt af alder og af, om de flytter hjem

eller i egen bolig. Forskning indikerer også, at hvis der ikke under anbringelsen sker ændringer i den unges situation, familie, hjemmemiljø eller netværk, er der sandsynlighed for, at nok så gode resultater af anbringelsen ikke opretholdes på sigt. Indsatsens positive virkning synes derfor at bero på, om den formår at igangsætte en forandringsproces, der samlet set betyder, at den unge formår at mestre overgangen fra et relativt kontrolleret lukket og beskyttet institutionsmiljø til en »åben« tilværelse i samfundet, der bl.a. fordrer, at den unge er i stand til at beskytte og kontrollere sig selv. Forskning indikerer, at positive virkninger – fx aftagende normbrydende adfærd – afhænger af, om der i et komplekst samspil mellem sociale, materielle, kulturelle og personlige faktorer, kan dannes beskyttende mekanismer, der bringer den unge ind i og fastholder den unge i en positiv forandringsproces [31].

I SIP betød det, at vi formulerede en definition af »bedre handlemuligheder«, som både fokuserer på aftagende normbrydende adfærd og på opretholdelse af positiv udvikling på længere sigt gennem opbygningen af alternativer:

»Bedre handlemuligheder er, når den unges normbrydende adfærd aftager, samtidig med, at den unge opnår positive erfaringer med deltagelse i væsentlige samfundsområder (primært skole, uddannelse og/eller arbejdsmarked). Positive erfaringer skal dels forstås som faktisk deltagelse, dels som oplevelsen af at kunne mestre de krav, der stilles både med hensyn til færdigheder og personligt (fx helbredsmæssigt fysisk og psykisk). En forudsætning herfor er, at den unge har sociale netværk (familie, kæreste eller venner), der kan udgøre en ressource for en sådan mestring« (Nissen 2005:83)

Ud fra denne definition, der kan betragtes som en uddybning af målformulering og programteori, formulerede vi effektmål i hht. den normbrydende adfærd, skolegang og/eller arbejde og uddannelse, fysisk og psykisk helbred samt socialt netværk, hvor sidstnævnte kan være indikatorer på langsigtede effekter [32].

Det, at der i SIP var formuleret et mål for indsatsen, som bidrog til at undgå en polarisering mellem forskellige forventninger, betød, at vi i formuleringen af konkrete effektmål kunne fokusere på vanskeligheden i at bevise med sikkerhed om en given

virkning er en funktion af indsatsen. Synliggørelsen af de usikre betingelser for viden om forandringsprocesser drejede fokus over på grundlaget for at tale om forandringer. Vi vurderer desuden, at dette fokus kan forebygge en polarisering mellem forventninger, den dag hvor data foreligger, og hvor forskellige legitimeringsbehov kan få betydning for analysen og for, hvordan evalueringen bruges.

Viden i praksis

Hvis man husker på skemaet, så kan der ske en polarisering mellem forventninger til den viden, som en evaluering skal levere. Politisk-administrativt kan man have en forventning om sikker viden, der kan legitimere en styring af det sociale område. I det sociale arbejde kan man have en forventning om viden, der kan legitimere beslutninger om, hvad der er meningsfuld indsats, dvs. viden, der kan begrunde handlinger. De mange diskussioner i SIP bidrog for det første til, at det blev muligt at diskutere forskellige legitimeringsbehov og justere forventningerne til viden. For det andet bidrog de til, at vi kunne fokusere på de metodiske og praktiske forudsætninger for at opnå den forventede viden. Disse to forhold skal vi se på til sidst.

En konsekvens af programteorien bag udviklingen af indikatorer er, at SIP rummer nogle begrænsninger, dels når det kommer til den viden, der kan opnås, dels når det kommer til brugen af denne viden. Eksempelvis kan SIP's programteori ikke spontant overføres på andre typer indsatser rettet mod andre målgrupper. Programteorien opstiller netop antagelser om en særlig kontekstuel betinget indsats. En overføring af SIP's programteori til andre indsatser rettet mod andre målgrupper kræver som minimum, at der udarbejdes en selvstændig programteori, hvor der foretages en forskningsmæssigt begrundet udvælgelse af »overførbare« indikatorer, og hvor der udvikles indikatorer, der specifikt giver mening for det indsatsområde, som ønskes evalueret. Det samme gælder for den viden, som en evaluering baseret på SIP's programteori, kan generere. Det, der i indsatsen ser ud til at virke for netop denne målgruppe, kan ikke spontant overføres til andre målgrupper. En sammenligning må være begrundet i viden, der indikerer, at enten indsatsen eller målgruppen er sammenlignelig ud fra de faktorer, der tillægges betydning i SIP. Stadigvæk vil det fordre, at virk-

ninger af indsatsen ses ud fra kontekstuelle betingelser herunder, at der politisk-administrativt er forskellige forventninger til forskellige indsætter.

I arbejdsgruppen var der en vis skepsis overfor, om ovenstående refleksioner vil få betydning, når analyseresultaterne en dag foreligger. Det er ikke en ubegrundet skepsis. Når viden foreligger, kan det i praksis være sådan, at visse konklusioner fremhæves og afkobles fra det teoretiske og metodiske grundlag. Den tillid, der blev opbygget i SIP, beroede på flere forhold. For det første havde det betydning, at der politisk-administrativt blev lagt op til, at socialarbejdere selv skulle bidrage til at udvælge meningsfulde indikatorer. Alternativet kunne være krav om at inddrage prædefinerede indikatorer ensidigt formuleret ud fra politiske, økonomiske og administrative styringsbehov. For det andet havde det betydning, at der politisk-administrativt blev lagt vægt på, at output skulle bruges til audits for praktikere med fokus på kvalitetsudvikling frem for fx en sortering mellem gode/dårlige institutioner. For det tredje havde det betydning, at der var en politisk-administrativ vilje til at forsøge at gøre evalueringsværktøjet og analyseresultater brugbare for praksis fx som værktøjer til evaluering af egen praksis. Ovenstående gjorde det muligt og nødvendigt at fokusere på de praktiske betingelser for at opnå pålidelige og gyldige data.

Konkret betød det, at Kvalitetsafdelingen i 2005 foretog to mindre pilottests, hvor registreringskemaerne blev afprøvet. Formålet var at identificere eventuelle forståelsesproblemer, at afprøve om de lukkede svarkategorier var relevante og dækkende, og at afprøve procedurerne for skemabesvarelse. I disse tests deltog 24 medarbejdere og institutionsledere fra døgninstitutioner og opholdssteder fra Frederiksborg og Nordjyllands amter samt 20 nuværende og tidligere anbragte unge fra disse anbringelsessteder. Alle skemabesvarelser blev fulgt op af interviews (respondent debriefing), hvor forståelsesproblemer, udfyldelsesvanskeligheder mv. blev afdækket.

Blandt de unge viste testene, at der var begreber, som der ikke var enighed om betydningen af. Fx begreber som »venner« og »hjem«. Der var også begreber, som blev forstået forskelligt af praktikerne og de unge, fx begrebet »at stikke af«. Testene synliggjorde også de problemer og udfordringer, der kan opstå under dataindsamlingen. Fx blev det synligt, at en stor del af de unge ikke havde kom-

petencer til selvstændigt at udfylde skemaet, men måtte have hjælp af institutionens eller opholdsstedets personale.

Pilottestene i 2005 afslørede også forskelle i, hvordan medarbejdere og ledere fra de deltagende døgninstitutioner og opholdssteder forholdte sig til SIP. Nogle medarbejdere gav udtryk for den tidligere nævnte bekymring over, hvordan det politisk-administrative system ville bruge SIPs resultater. Dels var de betænkelige ved i det hele taget at måle det sociale og socialpædagogiske arbejde, dels var de bekymrede for, at resultaterne kunne »misbruges«. Interviewene med disse medarbejdere lærte os, at en vellykket implementering og anvendelse af SIP kræver en grundig informationsindsats, der kan opretholde den tillid til projektet, som har præget udviklingsprocessen. Interviewene lærte os også, at der er nogle mere grundlæggende kritikpunkter og problemer i forhold til at anvende SIP i praksis. Flere testdeltagere efterlyste mere kortsigtede anvendelsesmuligheder af SIP. Kritikpunktet var, at der skulle investeres mange personaleresourcer i udfyldelsen af registreringskemaer, hvis resultater ligger relativt langt ude i fremtiden, fordi der dels skal opbygges en database af en vis størrelse, inden en databehandling kan finde sted, dels tager det uvægerligt en årrække inden alle effektundersøgelser kan foretages.

På baggrund af pilottestene kan der således trækkes tre hovedudfordringer frem, når det kommer til at generere viden i praksis:

- for det første, at en del unge ikke selv kan udfylde skemaerne
- for det andet, at der er et behov for at gøre en indsats for, at tilliden til SIP opretholdes og opbygges
- for det tredje, at SIP tilrettelægges på en måde, der gør det anvendeligt i den hverdag, praksis udfolder sig i.

I Kvalitetsafdelingen arbejdes der på at imødekomme disse udfordringer. Dette sker særligt gennem to initiativer: For det første er der iværksat et udviklingsarbejde, som skal tilrettelægge de unges skemaudfyldelse som en struktureret samtale mellem den unge og en pædagog fra institutionen. Det vil både imødekomme det forhold, at ikke alle unge selv kan udfylde skemaerne, samtidig vil sådanne samtaler kunne bruges konkret i det udredningsarbejde, der sker på anbringelsesstederne, fx i for-

Denne artikel er et bidrag til diskussionen om på hvilke forudsætninger, vi undersøger socialt arbejdes kvalitet og effekter

bindelse med udarbejdelse af udviklingsplaner. For det andet har Kvalitetsafdelingen – for at opbygge og vedligeholde tilliden til SIP – etableret et samarbejde med et pædagogseminarium om et fælles uddannelsesforløb for medarbejdere og ledere på institutioner og opholdssteder, der skal implementere projektet. Formålet med dette forløb er at give deltagerne en forståelse af SIPs udviklingsproces og anvendelsesmuligheder, samt nogle redskaber til at anvende SIP i praksis.

Refleksionsspørgsmål og vigtige erfaringer

I begyndelsen af artiklen reflekterede vi over diskussionen om evidensbaseret forskning i socialt arbejde og identificerede nogle positioner. Vi argumenterede for, at en polarisering mellem disse positioner kunne skygge for refleksion over et centralt videnproblem; nemlig problemet med på sikker grund at bevise forandringsprocesser. I artiklen har vi vist, at forskellige positioner også var syn-

lige i SIP, men vi har også vist, at det er muligt at bedrive forskning om socialt arbejdes kvalitet og effekter, der imødekommer forskellige forventninger. Samtidig har processen vist, at en gensidig hensyntagen til forskellige positioner kan skabe rum for refleksion over en række centrale problemstillinger i denne type forskning, som man kan frygte underbetones, hvis en kamp mellem polariserede forventninger får fortrin. Vi har skrevet denne artikel, fordi vi håber, at disse erfaringer kan bruges af andre, der beskæftiger sig med det sociale område og som på forskellig måde skal forholde sig til krav om dokumentation af indsatser og forandringsprocesser. Her kan evidensbaseret forskning og evidensbaseret socialt arbejde som bevis virke befriende i forhold til den kompleksitet, som kendetegner det sociale område, dets »klienter« og de processer, der pågår. Det gælder ikke mindst, når sociale problemer, som på anbringelsesområdet, forekommer svære at løse, er »tunge« og har

uforudsigelige virkninger. Men netop i sådanne sammenhænge forekommer det vigtigt, at refleksion ikke udgrænses. Vores erfaringer med SIP kan måske bidrage til, at det ikke sker; at der politisk, administrativt, forskningsmæssigt og i det sociale arbejde stilles spørgsmål til grundlaget for viden og til de forhold i virkeligheden, som ikke altid er evidente. Inddragelsen af praksisviden kan bidrage til, at disse spørgsmål ikke underbetones.

Ud fra vores erfaringer med SIP har vi opstillet et refleksionsskema, der »bygger bro« mellem polariserede forventninger, og som rejser nogle spørgsmål, man kan orientere sig efter, når man vil beskæftige sig med evidensbaseret forskning som viden lagt frem på et særligt grundlag: [Se Figur 2] Refleksionsskemaet sikrer ikke, at den viden, som fx udvikles på baggrund af SIP, er mere sikker, eller at brugen af den automatisk fører til et bedre socialt arbejde. Men det bidrager måske til, at det reflekteres, at viden om virkeligheden ikke altid er

evident, og at praksisviden kan gøre os opmærksomme på det. På det grundlag kan forskning i socialt arbejdes kvalitet og effekter måske alligevel funderes på et bedre grundlag, fordi den ikke gør sig blind for de problemstillinger, der er forbundet med at undersøge den sociale virkeligheds forandringsprocesser videnskabeligt eller med at skabe virkelige forandringsprocesser i det sociale arbejde. Dette eliminerer dog ikke risikoen for, at det krav om dokumentation, som en sådan type forskning opstår af, kan føre til uhensigtsmæssige processer i praksis. Forskningsmæssigt er der indikationer på, at der er en risiko for, at krav om dokumentation kan føre til, at det i praksis kan blive mere vigtigt at *begrunde* hjælp end at *hjælpe* [33]. Dette er et centralt argument for, at forskning i socialt arbejdes kvalitet og effekter bør være funderet i noget så uvidenskabeligt, som at øge kvaliteten i indsatsen til fordel for dem, der har behov for hjælp.

Figur 2

Refleksiv semantik om evidensbaseret forskning i det sociale arbejde	
Videnproblem	Hvordan betragtes meningsfuld indsats, og hvordan betragtes forholdet mellem ideal og praksis i indsatsen? Hvilken rækkevidde har indsatsens resultater på kort og lang sigt?
Forklaringsmodel (årsag-virkning)	Hvilke forhold i relationen mellem indsatsen, målgruppen og udviklingen i dens sociale problemer er ubekendte? (svært påviselige kausalrelationer)
Programforventninger	Hvilke betingelser i indsatsen er svært målbare? (fx personlige oplevelser og psykiske følelsesmæssige strukturer)
Målgruppeperspektiv	Hvad ved vi, og hvad ved vi ikke om målgruppens problemer og årsagerne til disse, og hvordan ser vi relationen mellem problem og årsager?
Legitimering	Hvilke praktiske forudsætninger er der for, at viden bliver pålidelig, gyldig og betragtes som relevant og brugbar?

REFERENCER:

Andreassen, Tore (2003):

Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen?. Kommuneforlaget.

Angel, B. Ø (2003):

Evidensbaserte programmer – kunnskapsformer og menneskesyn i sosialt arbeid, i Nordisk Sosialt Arbeid, nr. 2 årg. 23, p. 66-72.

Brevig, P.C (2002):

Sosialt Arbeid og vitenskapeligheten, i J. Lundstøl (red.): I dannelsens tegn. Profesjonell selvforståelse i arbeid med mennesker. Nordisk Forlag. Oslo p. 73-92.

Dahler-Larsen, Peter (2003):

Opskrift på virkningsevaluering, kapitel 4, Idegrundlaget bag virkningsevaluering, kapitel 7 og Om at overvinde forhindringer i virkningsevaluering, kapitel 10, i Dahler-Larsen og Krogstrup: Nye Veje i Evaluering. Systime Academic p. 51-79, 96-112, 137-144.

Egelund, Tine og Anne-Dorte Hestbæk (2003):

Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversigt. Hans Reitzels Forlag. København.

Egelund, Tine og Knutt Sundell (2001):

Til Barnets Bedste – Undersøgelser af børn og familier – En Forskningsoversigt. Hans Reitzels Forlag. København.

Guldborg, Per m.fl. (1991):

Anbring mig ordentligt. Om unges tanker, følelser og fantasier. Socialpædagogisk Bibliotek.

Hansson, Jan-Åkan (2003):

Om en kunskapsbaserad Sosialtjenst. i Nordisk Sosialt Arbeid. Nr. 4, årg. 23, p. 194-200. Universitetsforlaget.

Kildedal, Karin (1995):

En menneskelig opvækst?: om voksnes oplevelser af at være anbragt i familiepleje og/eller på institution i barndommen: en kvalitativ undersøgelse. Den Social Kandidatuddannelse. Aalborg Universitet.

Krogstrup, Hanne Kathrine (2003):

Evalueringsmodeller. Systime.

Marthinsen, Edgar (2004):

»Evidensbasert« – praksis og ideologi. Nordisk Sosialt Arbeid nr. 4, vol. 24. p. 290-302. Universitetsforlaget.

Månsson, Sven-Axel (2003):

Att förstå sociala insatsers värde. I Nordisk Sosialt Arbeid, nr. 2. 23. årg. p. 73-80. Universitetsforlaget.

Nissen, Maria Appel (2005):

Arbejdsrapporter til Det Sociale Indikatorprojekt 2005. Århus Amt Kvalitetsafdelingen.

Nissen, Maria Appel (2005):

Behandlerblikket. Ph.d.afhandling, Aalborg Universitet. (2005b).

Olsen, Henning (1998):

Tallenes Talende Tavshed. Måleproblemer i surveyundersøgelser. Akademisk forlag.

Olesen, Søren Peter (2003):

En kommentar vedrørende evidensbaseret socialt arbejde. Forsa Information. Nr. 8, maj, p. 9-11.

Pawson, Ray & Nick Tilley (1997):

Realistic Evaluation. London: Sage.

Projektbeskrivelse (2004):

Det Sociale Indikatorprojekt (SIP) – amternes fælles projekt til måling af indsats, resultater og effekt. Projektbeskrivelse, november 2004. Århus Amt, Kvalitetsafdelingen.

Schwartz, Ida (2001):

Socialpædagogik og anbragte børn. Hans Reitzels Forlag.

Uggerhøj, Lars (1995):

Hjælp eller afhængighed. Aalborg Universitet.

NOTER:

1. Et eksempel kan ses af udbudsmaterialet til evaluering af PMT i Danmark. Her sættes evidensbaseret viden om socialt arbejde lig med randomiserede kontrollerede effektstudier. Der stilles eksplicitte og prædefinerede krav til metodiske operationer, hvorimod krav til refleksion over teoretiske, empiriske og praktiske forhold ikke forekommer (Styrelsen for Social Service, oktober 2005).
2. Dette skal ikke forstås sådan, at viden om virkeligheden ikke kan opnås. Det medreflekteres blot, at produktion af viden sker ud fra en særlig forforståelse – et særligt perspektiv, – der sætter betingelser for, hvilken viden, der kan opnås, og som derfor i sig selv kan udgøre et måleproblem (Olsen 1998).
3. Et eksempel på denne position kan ses hos Hansson (2003).
4. Et eksempel på denne position kan ses hos Angel (2003) og Månsson (2003).

5. Forskning indikerer fx, at institutioner, som beskriver sig som fleksible, også danner et særligt Behandlerblik, der sætter særlige betingelser for indsatsen og for, hvordan målgruppen ansues (Jf. Nissen 2005b).
6. Jf. Projektbeskrivelse (2004).
7. Jf. Dahler-Larsen (2003). Jf. desuden (Nissen 2005).
8. Når der i dataindsamlingen i Det Sociale Indikatorprojekt i første omgang anvendes en kvantitativ metode, er det således ikke begrundet i, at kvantitativ metode i sig selv har forrang frem for andre undersøgelsesmetoder. Valget af en kvantitativ dataindsamlingsmetode til SIP er således alene begrundet i en vurdering af, at denne metode er den mest anvendelige i forhold til projektets målsætninger og programteori. Det skal for en god ordens skyld nævnes, at der i SIP på et senere tidspunkt er planlagt et kvalitativt undersøgelses- og fortolkningsforløb i form af audits (høringer).
9. Jf. Pawson & Tilley (1997).
10. Når vi fokuserer på centrale problemstillinger og refleksions-spørgsmål, betyder det, at detaljer i den programteori, der ligger til grund for udviklingen af sociale indikatorer i SIP, ikke formidles her. Programteorien, som bliver relevant når evalueringen gennemføres og data analyseres, er beskrevet i en arbejdsrapport lavet af Maria Appel Nissen under forskningsledelse af Lars Skov Henriksen og Lars Uggerhøj, Aalborg Universitet, publiceret af Kvalitetsafdelingen, Århus Amt (Nissen 2005).
11. Det sociale område er præget af interventionistiske og dynamiske indsatser, hvor brugerne påvirkes over længere tid i en dynamisk proces uden entydig viden om, hvad der virker eller ikke virker, primært fordi brugerne er forskellige og har individuelle problemstillinger, der varierer over tid (Krogstrup 2003:24).
12. Jf. Egelund og Hestbæk 2002.
13. Evalueringsspørgsmålet lyder præcist: »Under hvilke betingelser og på hvilke områder kan indsatsen anbringelse på døgninstitution føre til en forbedring af den unges sociale, materielle, kulturelle og personlige situation således, at den unge opnår bedre handlemuligheder set i forhold til den situation, den unge befandt sig i ved anbringelsen« (Nissen 2005:20).
14. Det teoretiske perspektiv er beskrevet i SIP's arbejdsrapporter. Det involverer perspektiver på socialisering, socialintegration, normalitet og afvigelse, barnets livsrum og (selv)socialisering som formet i et samspil med sociale, materielle og kulturelle dimensioner (Dencik 1999), på risikofaktorer samt beskyttende og sårbarhedsfremmende mekanismer i barnets livssituation (Jørgensen 1993, Rutter & Rutter 1997) samt på den socialpædagogiske opgave med fokus på selvbestemmelse, kvalificering, selvstændighed, mestring og institutionen som udviklingsrum (Schwartz 2001).
15. Forskning indikerer, at børns problemer i sagsbehandlingen i børnesager falder i to hovedkategorier: normbrydende adfærd hhv. barnets psykiske udvikling og problemer (Egelund & Sundell 2001:75-77).
16. Jf. Nissen 2005:21.
17. Eksklusionskriterier er omvendt, når den unge »er under 12 år og over 23, og 1) modtager primær behandling andetsteds end på døgninstitutionen eller det socialpædagogiske opholdssted, 2) når den primære henvisningsårsag ikke er normbrydende adfærd, 3) er inkluderet i ungdomssanktionens fase 1 (sikrede institutioner), eller 4) ikke opnår en anbringelse på en amtsslig døgninstitution eller et socialpædagogisk opholdssted, der har en varighed på 3 måneder eller mere«. Normbrydende adfærd er desuden specificeret ved, at et eller flere af følgende forhold forekommer hos den unge inden for de sidste 12 måneder: »udadreagerende, truende handlinger«. »kriminelle handlinger« og »utilpassede handlinger i forhold til skole og hjem«. Disse tre forhold er uddybet bl.a. med brug af formuleringer fra arbejdsgruppens associationer (Nissen 2005:22-23).
18. Jf. Rutter & Rutter 1997:141-42, 157-161, 180.
19. I forbindelse med området »Den unges situation ved anbringelsen« blev der ud over indikatorer på normbrydende adfærd udviklet indikatorer på fx kvalitet i familierelationer, kammeratskabsrelationer og øvrige sociale relationer, erfaringer med erhvervsarbejde, skoleerfaringer og – færdigheder, fritidsinteresser, miljø, forældrenes materielle, arbejds- og uddannelsesmæssige og sociale situation (herunder eventuelle problemer) samt problemer og ressourcer relateret til den unges fysiske helbred, psykiske tilstand (herunder selvdestruktiv adfærd og selvmord), kontakt til jævnaldrende, funktionalitet (fysisk og kognitivt), misbrug, samt erfaringer med seksuelle og fysiske overgreb.
20. Jf. Andreassen 2003 samt Nissen 2005:37-41.
21. Man kan betragte indsatsen anbringelse på institution, som en struktur, der angiver udviklingsrammer, og hvor synet på den unges udviklingsopgave har betydning for indsatsen overfor den konkrete unge og vice versa (Schwartz 2001:21).
22. Det er ikke i praksis altid entydigt, om en given indsats overfor en ung er et udtryk for generelle betingelser givet institutionelle forhold, eller om den er et udtryk for individuelle betingelser givet den konkrete unge, men ved at skelne etablerer vi måske en mulighed for at kunne forklare, hvorfor en given indsats virker overfor en bestemt type unge – ikke blot ud fra individuelle betingelser i indsatsen og ved den unge men også set ud fra de (relativt) konstante betingelser i indsatsen, som en institution genererer. I den forstand kan generelle betingelser i indsatsen betragtes som en slags baggrundsfaktorer for den individuelle indsats, en institution tilbyder en ung (Jf. Nissen 2005:41) Når det kommer til de endelige evaluerings-skemaer, vil der være tale om en operativ skelnen; de samme

indikatorer vil blive anvendt i forhold til måling af institutionens indsats som »program« og til måling af den faktiske gennemførelse af indsatsen overfor en konkret ung.

23. Behandlingsprogram henviser til teoretisk og metodisk tilgang, samt viften af de forskellige typer indsatser, der tilbydes. Behandlingsintegritet henviser til hvilke konkrete tiltag, der gennemføres med henblik på at sikre en overensstemmelse mellem mål og praksis. Øvrige rammer henviser til institutionens normeringer, økonomiske og fysiske rammer. Modtagelsen henviser til, hvordan en ung modtages ved indflytningen. Tilgange til samspillet mellem voksne og unge og de unge indbyrdes henviser til arbejdet med og karakteren af de sociale relationer på institutionen. Udslusningen refererer til indsatsen i forbindelse med flytning (Nissen 2005:41-53).
24. Jf. Schwartz 2001:68, Andreassen 2003.
25. Det tyder på, at strukturen og kulturen på en institution betinger personalekulturen, som igen betinger ungdomskulturen. Ungdomskulturen på en institution, kan derfor ikke kun forklares ved de unge, men også ved institutionen (Brown et al. 1998 i Andreassen 2003:227).
26. I programteorien opereres der bl.a. med antagelsen om positive/negative cirkler, hvor opbygning af motivation og tillid mellem den unge, personalet og de andre unge øger sandsynligheden for, at der kan opretholdes en hensigtsmæssig balance mellem kontrol/autonomi og omsorg/udvikling, at dette er betinget af ungdomskulturen og endelig personalekulturen, og at dette i sidste ende kan få betydning for, om den unge tilbydes en varieret bred målrettet indsats (multifacetteret) eller om indsatsen indsnævres og bliver mindre målrettet – forhold der kan have betydning for indsatsens resultater (Nissen 2005:55-61).
27. Andreassen 2003:219.
28. Guldborg m.fl. 1991, Kildedal 1995, Uggerhøj 1995.
29. Konkret betyder det, at vi spørger til, om den unge oplever de voksne på institutionen som omsorgsfulde.
30. Rutter et al 1998 i Andreassen 2003:305-6.
31. Jf. Andreassen 2003.
32. Nissen 2005:83.
33. Nissen 2005b.